

Covid-19 och det civila samhället - En berättelse om människors initiativ

I skrivande stund befinner sig världen i en pandemi. Coronaviruset SARS-CoV-2 orsakar sjukdomen Covid-19 och pandemin har härjat världen sedan den tidiga våren 2020. Sjukdomen konstateras framför allt spridas genom så kallad droppsmitta, till exempel när människor hostar, nyser, talar eller andas ut. Enligt Folkhälsomyndigheten, som spelat och fortfarande spelar en viktig roll i det svenska samhällets hantering av pandemin, uppger att mellan 0,5 och 1 procent av de som drabbas av Covid-19 dör i sjukdomen, men att forskningsresultaten på området fortfarande är osäkra. Likaså uppger de att risken att bli allvarligt sjuk ökar med stigande ålder, och att identifierar också ytterligare riskfaktorer kopplade till skörhet och sjukdom. Under våren 2020 klassade den svenska regeringen Covid-19 som en samhällsfarlig sjukdom och formulerade en strategi syftande till att 1) begränsa smittspridning i landet, 2) säkerställa resurser till hälso- och sjukvård, 3) begränsa inverkan på samhällsviktig verksamhet, 4) lindra konsekvenser för medborgare och företag, 5) dämpa oro, och 6) sätta in rätt åtgärder vid rätt tillfälle.¹ Det krävs endast en snabb blick på strategin för att förstå att Covid-19 är långt mer än en fråga för de medicinska vetenskaperna.

I det här temanumret fokuseras de samhälleliga aspekterna av pandemin. Även om Covid-19 är en sjukdom som drabbar individer, så drabbas indirekt hela samhället och inte minst de grupper som redan är särskilt utsatta. Människors sociala livssituationer, ekonomier och relationer riskerar att skadas i kölvattnet av pandemin. Samtidigt finns gott om exempel på hur enskilda personer, grupper och organisationer uppvisar kreativitet, medmänsklighet och uthållighet när samhället prövas i sin helhet.

Naturligtvis spelar det offentliga – staten, myndigheterna, regionerna och kommunerna – en viktig roll i hur det svenska samhället möter pandemin. Det har inte minst blivit tydligt genom alla de informationsinsatser, råd, rekommendationer och satsningar som gjorts och görs. Men också genom alla de insatser som görs av anställda i offentliga organisationer, inte minst inom delar av sjukvården. Men om det offentliga roll i pandemin är intressant att följa, så är inte det civila samhällets roll av mindre intresse. Detta civila samhälle, som kort kan sägas vara den del av samhället som består av ideella organisationer, nätverk och människors ideella och oavlönade arbete, är i just det här fallet viktigt att studera av flera skäl. Ett skäl har naturligtvis att göra med att välfärdssamhället

1. <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/regeringens-arbete-med-coronapandemin/strategi-med-anledning-av-det-nya-coronaviruset/>

– inte alls bara det svenska – prövas i sin helhet i pandemin på sätt som i många stycken saknar moderna motsvarigheter. Hur agerar egentligen människor mot varandra i ett sådant läge? Och vad gör de ideella organisationer som i sin dagliga verksamhet organiserar till exempel idrott eller kultur, och som nu ställs för helt nya utmaningar?

Ett annat skäl att fokusera det civila samhället i den pågående pandemin är att den i någon mening slår mot det civila samhällets kärna, nämligen den mänskliga gemenskapen. Ett av de mest centrala råden – och ibland tvången! – handlar om att skilja människor åt. Om det som kommit att kallas social distansering. Medan många av samhällets problem tidigare har lösts i det civila samhället genom att människor gått samman, så bör just pandemin mötas med att människor faktiskt går isär. Vilken roll får det civila samhällets organisationer i ett sådant läge? Kanske är den lite snusförnuftiga invändningen som återkommande gjorts under det gångna året, att man borde tala om fysisk snarare än social distansering, av viss betydelse i sammanhanget. När människor tvingas leva fysiskt åtskilda blir det en angelägenhet i hela det civila samhället att hitta nya sätt att behålla den sociala närheten.

Ett tredje skäl som gör det angeläget att diskutera de samhällsliga aspekterna av den pågående pandemin är att påfrestningarna på de offentliga stödsystemen ökar inte bara på kort utan också på lång sikt. Att sjukvården prövas hårt under pandemin är uppenbart, men det finns goda skäl att tro att covid-19 och dess följder också kommer att fresta på de sociala och samhällsekonomiska systemen. Vilken roll har det civila samhällets organisationer i samhällets återhämtningsprocess på medellång sikt?

Gemensamt för ovanstående skäl är att den handlar om vilken roll det civila samhället och dess organisationer kan ha när det svenska välfärdssamhället ska hantera Covid-19. Omvänt finns skäl som handlar om vad det svenska välfärdssamhället kan göra när det civila samhället drabbas av Covid-19. Hur drabbas till exempel det civila samhällets organisationer ekonomiskt av pandemin och av att deras verksamheter inte kan bedrivas som vanligt? Vilken roll har det offentliga i att stödja organisationer som drabbas? *Myndigheten för ungdoms- och civilsambällesfrågor* (MUCF) har nyligen släppt en rapport kring läget i det civila samhällets organisationer där de visar hur det organisationerna i stor utsträckning ställt in sina verksamheter och hur deras ekonomier påverkats negativt. De visar hur organisationer fått krisstöd från *Tillväxtverket* (korttidsarbete), *Skatteverket* (omställningsstöd), *Boverket* (hyresstöd) och MUCF (bidrag till insatser för särskilt utsatta). De visar också hur organisationerna väntar sig färre medlemmar och sämre ekonomi framöver.

Nio texter

I det här temanumret finns nio texter om Covid-19 och det civila samhället, som alla redovisar nytt empiriskt material. Tillsammans bildar de en mosaik som beskriver och diskuterar det civila samhällets förutsättningar och insatser under pandemins första halvår. I skrivande stund, när smittspridning fortfarande är ett allvarligt hot mot den enskildes hälsa, är det viktigt att betona att de presenterade texterna fokuserar sociala och samhällsvetenskapliga frågeställningar. De ska inte läsas som medicinska rön eller råd, och inte heller förstås som inlägg i ett sådana samtal. I stället diskuterar de pandemins konsekvenser i det omgivande samhället, och hur människor i det civila samhället möter dem.

Flera av texterna har sin bakgrund i en relativt omfattande empiriinsamling som undertecknad tog initiativ till och som engagerade ett knappt tjugotal forskare. Ambitionen var att redan under våren få kunskap om hur det civila samhällets organisationer hanterade pandemin. Intervjuer gjordes med centrala företrädare (generalsekreterare och motsvarande) för strategiskt valda organisationer framför allt på nationell nivå. I överenskommelsen ingick att alla forskare som bidrog i studien fick nyttja hela det insamlade materialet. Alla texter i nedanstående har genomgått en extern, anonymiserad kollegiegranskning.

Först ut av de nio bidragen är en text av docent *Erika Wall*, Mittuniversitetet och docent *Johan Vamstad*, Ersta Sköndal Bräcke högskola. De presenterar en text om informella vård- och omsorgsinsatser under pandemins första tid, och om den vårdallians mellan patienter, närstående och vårdpersonal som ibland diskuteras. De har intervjuat läkare, sjuksköterskor och undersköterskor vid flera olika sorters institutioner i såväl offentlig som privat sektor och diskuterat bland annat vad det innebar att anhöriga inte fick komma på besök på samma sätt som innan pandemin.

Därefter följer en text av professor *Malin Lindberg*, Luleå tekniska universitet, och doktorand *Niklas Hill*, Stockholms universitet. De båda författarna har studerat *Nationellt organ för dialog och samråd mellan regeringen och det civila samhället* (NOD), som är en struktur för samverkan på nationell nivå mellan offentliga aktörer och det civila samhället. I texten följs hur NOD under våren 2020 får i uppdrag att bistå i samordningen av civilsamhällets insatser under pandemin, och hur de i och med det snabbt behöver ställa om sin organisation. Omställningen analyseras utifrån teori om social innovation.

Sedan följer två texter av en författargrupp vid Ersta Sköndal Bräcke högskola. Fil dr *Hanna Gabriellson*, fil dr *Elin Hjort*, fil dr *Lilian Pohlkamp* och doktorand *Viktoria Wallin* betraktar patientorganisationer och dess verksamhet och förutsättningar under pandemins inledande månader. I sin första text diskuterar de utifrån intervjuer med ledande företrädare för Neuroförbundet, Barncancerfon-

den, Astma- och allergiförbundet, Riksförbundet HjärtLung och Diabetesförbundet hur pandemin påverkat organisationernas relationer till sina medlemmar och till externa aktörer. De lyfter fram hur organisationerna, som i flera fall organiserade grupper som sågs vara särskilt utsatta i pandemin, var snabba att anpassa sin verksamhet till de akuta behov som uppstod. I sin andra text tar de sig an andra organisationer, denna gång Astma- och allergiförbundet, Barncancerfonden, Cocaine Anonymous, Diabetesförbundet, Neuroförbundet, Pensionärernas Riksorganisation, Riksförbundet HjärtLung, Samarbete för människor i sorg och Unizon. Även dessa organisationer uppvisar enligt författarna betydande förmåga till organisatorisk motståndskraft när de trots drastiskt ändrade förutsättningar verkar för att stödja sina medlemmar – som också i det här fallet många gånger tillhör de riskgrupper som pekats ut under pandemin.

Lina Rahm, fil dr, Linköpings universitet, diskuterar folkbildning som krishantering och krishantering som folkbildning. Utifrån intervjuer med centrala företrädare för tio svenska organisationer i det civila samhället diskuterar hon deras agerade utifrån det hon kallar utbildningspolitiska tankefigurer. Författaren menar att medan många länder tidigt under pandemin valde tvingande åtgärder och stängde ned samhällsfunktioner, så valde Sverige i stället att informera. Svenskarna skulle folkbildas snarare än förbjudas. I texten analyseras det civila samhällets roll i den processen.

Undertecknad, professor vid Ersta Sköndal Bräcke högskola, diskuterar hur de svenska stadsmissionerna mött personer i fattigdom under pandemin. Studien bygger på en analys av strukturerade essäer som direktörerna för Sveriges nio stadsmissioner fått skriva utifrån givna teman. I essäerna beskriver direktörerna hur många av deras målgrupper hamnat i än en mer utsatt situation under pandemin, men lyfter också fram att det handlar om hur befintliga problem förvärrats snarare än att nya tillkommit. De betonar också vikten av långsiktighet och framtida samarbete med offentliga aktörer.

Docent *Aida Alvinus* och docent *Claes Wallenius*, båda från Försvarshögskolan, problematiserar beslutsfattande i vård- och omsorgssektorn till följd av pandemin och prövar en tidigare utarbetad beslutsmodell i en analys av tidningsartiklar från svensk dagspress. I texten lyfter författarna fram de ofta komplexa beslutssituationer i sjukvården som följde med pandemin, och beskriver den organisatoriska kontext i vilka besluten fattades. Författarna argumenterar för att detta beslutsfattande inte bara har relevans för den offentliga vården, utan också för det civila samhället.

Docent *Kristofer Hansson*, Malmö universitet, skildrar Svenska kyrkans arbete att i pandemins inledande fas vara till stöd för de äldre. Han har samtalat med diakoner kring hur de motiverat sitt arbete och hur de förändrat sina insatser för att möta pandemin. En utgångspunkt i samtalen är hur kyrkan under långa

tider varit en central plats i tider av samhällskriser, och analysen handlar om hur diakonerna navigerar när det gäller att å ena sidan följa de riktlinjer som gavs, å andra sidan fortsätta att verka stödjande för sina målgrupper.

Till sist presenteras en text av docent *Anders Kassman*, docent *Johan Hvenmark*, med dr *Åsa Kneek*, alla vid Ersta Sköndal Bräcke högskola. Texten diskuterar barn- och ungdomsfotboll under pandemin, och hur riktlinjer och information påverkade sådana verksamheter. Författarna har gjort intervjuer med representanter för Svenska fotbollsförbundet och Svenska riksiddrottsförbundet, men också med företrädare för en lokal idrottsförening. De illustrerar den diskussion kring folkhälsa som fördes, där minimerad aktivitet för att minska risken för smitta ställdes mot fortsatt fysisk aktivitet för att främja hälsa.

Några övergripande reflexioner

I det här numret presenterar femton författare från sju olika lärosäten olika perspektiv på det civila samhällets förutsättningar, aktiviteter och initiativ under Corona-pandemins första månader. Resultaten är av intresse inte minst eftersom de lyfter fram aspekter av hur organisationer och enskilda individer tog beslut och initiativ i ett läge där hela det svenska samhället stod inför ett nytt och relativt okänt hot. Dessutom fanns i och med riktlinjen om social distansering en förutsättning som i grunden påverkade mycket av samhällets mänskliga organisering.

De presenterade texterna visar på en bred flora av företeelser, men det finns i flera av bidragen ett gemensamt inslag i hur organisationer på kort tid omformar och anpassar sina verksamheter till de nya förutsättningar som råder. I skrivande stund, då pandemin pågått i snart ett år, har många människor i Sverige lärt sig att sköta stora delar av sitt arbete på distans. Att använda sig av digitala kommunikationsplattformar som Zoom, Microsoft Teams och Google Meet har blivit vardag för delar av befolkningen. Det är lätt att glömma bort hur många organisationer i det civila samhället inte alls hade den typen av kompetens och erfarenheter för bara ett år sedan, och hur en viktig initial utmaning var att hitta sätt för att upprätthålla kommunikationen inom organisationen.

Många av texterna visar också direkt eller indirekt på det samspel som funnits mellan det offentliga och det civila samhället, och hur det över tid (möjligen) förändrats. Ett sådant samspel har under lång tid varit på samma gång självklart och komplicerat. Å ena sidan finns sedan länge täta kopplingar mellan det offentliga och det civila samhällets organisationer, bland annat när det gäller finansiering, å andra sidan finns en ständig spänning mellan dessa båda aktörer när det gäller hur relationen mellan dem ska se ut. Hur ska samarbete och samverkan vara möjlig utan att det offentliga tar över initiativen i det civila samhället? I föreliggande texter återkommer en tanke om framtida närmare samarbete mellan parterna, bland annat som en förutsättning för att möta de

temaledare

samhällsutmaningar – inte minst ekonomiska och sociala – som förväntas följa efter pandemin. Det kan här vara av värde att hålla i minnet hur sådana ambitioner funnits långt innan pandemins utbrott, och att sådan samverkan ofta visat sig vara svårare än tänkt.

Till sist ska lyftas fram den rika variation av aktiviteter i det civila samhället som de nio presenterade texterna ger en antydning om. Det kan finnas anledning att reflektera kring den potential som ligger i att människor i Sverige i stor utsträckning organiserar sig utanför sina förvärvsarbeten. I den organiseringen, som i vardagen kan handla om att arrangera fotbollsträningar eller att sjunga på äldreboenden, finns möjligen resurser som, rätt hanterade, kan vara av avgörande betydelse i tider av kris.

Med det sagt önskas en god läsning.

*Magnus Karlsson, professor
Centrum för civilsambällesforskning
Ersta Sköndal Bräcke högskola*